№ 15. ԱՊՐԻԼԻ 18. 1874 ԱՊՐԻԼԻ 18 № 15.

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 5 րուբլի, կէս տարվանը 3 րուբլի։

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Ղ. [illegible] խանութում։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ, Редакція „Мшакъ."

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզվով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառից մի կոպէկ։

Կ. ՊՈԼՍՈՒՄ կարելի է բաժանորդ գրվել «ՄՇԱԿԻՆ» մեծապատիւ պարոն ԱՄԵՐԻԿԵԱՆԻ միջնորդութեամբ, Rue Mezarlik, № 86, և Սիւմբուլլի-խան № 11։—Տարեկան գինը կանխիկ վճարելով մէկ Օսմանեան ոսկի։

Գաւառաց համար մի և նոյն գին։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ծանուցումն։—Որոգայթ գցողները։—Ներքին տեսութիւն։ Մեր քաղաքային վարչութիւնը։ Նամակ Ախալքալաքից։ Նամակ Ղաբաքիլիսից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Նամակ Փարիզից։ Թիւրքիա։—Խառն լուրեր։—Յայտարարութիւններ։—Տեղեկացոյց։ Բանասիրական։ Բօկլի գրքի նշանակութիւնը պատմութեան մէջ։

ՈՐՈԳԱՅԹ ԳՑՈՂՆԵՐԸ

Երևակայեցէք, որ ձեզ կանչում են մի գործարան, որտեղ խնդրում են որ դուք բարեկարգէք փչացված, հնացած մեքենաները, կարգի գցէք բոլոր գործարանի կազմակերպութիւնը։ Դուք գալիս էք... բայց հէնց որ մըտաք գործարանը, նայեցիք բոլորը ու կամենում էք աշխատել սկսել,—յանկարծ ձեզ վրա թափվում են հարիւր մարդիկ, նոյն մարդիկը, որք ձեզ հրաւիրել են, բռնում են ձեզ, ձեր ձեռք ու ոտքը կապում են, միջոց չեն տալիս ձեզ շարժվել անգամ,—և մի և նոյն ժամանակ սկսում են ծիծաղել, ձեզ ծաղր առնել, որ դուք բան չէք կարող շինել, որ դուք միայն ձայն էք հանում, աղաղակում էք, բայց ազատվել չէք կարող կապանքներից, գործ շինել չէք կարող..

Նոյն դրութեան մէջն են և այն անձինք, որք Եւրոպայում սովորելուց յետոյ, գալիս են իրանց հայրենիքը։

Հասարակութիւնը նրանց ասում է՝ եկէք, եկէք շուտով, մեզ հարկաւոր են գիտուն մարդիկ, լուսաւորված անձինք, մեղք է որ օտարութեան մէջ մնաք, մեզ հարկաւոր են ձեր հմտութիւնները, մեզ անհրաժեշտ են ձեր ծառայութիւնները։

Դուք գալիս էք... Կամ ձեզ ոչինչ պարապմունք չեն տալիս, կամ հրաւիրելով ձեզ մի որ և է պարապմունքի, իսկոյն սկսում են ձեր ամեն քայլափոխում արգելքներ դնել, ձեր ձեռքը ու ոտքը կապել.... այնպէս որ դուք ոչինչ գործ անկախ չէք կարող բռնել, սկսածը չէք կարող առաջ տանել...։ Մի և նոյն ժամանակ այդ մարդիկը, որք ձեզ նախ և առաջ հրաւիրել են և յորդորել, յետոյ ոչինչ պարապմունք չեն տուել, կամ եթէ տուել են իսկոյն աշխատել են ամեն տեսակ արգելքներ դնել, խանգարել, խափանել, ամեն քայլափոխում դիտմամբ անբաւականութիւններ անել, սև ինտրիգաներ, խարդախութիւններ գործել, ձեզ բամբասել, երեսը մրտել, խայտառակել,—մի և նոյն ժամանակ նոյն մարդիկը սկսում են ձեզ ծաղրել, որ դուք ձեր բոլոր հմտութեամբ ոչինչ չէք կարող անել, յայտնում են որ ձեր գիտութիւնը երևակայական է, որ դուք անընդունակ էք և ձեզ վնասելու բոլոր միջոցները գործ դնելուց յետոյ, բարոյական, ամենաբարձր քարոզչի պէս ասում են՝ խօսքը բաւական չէ պարոն, գործ, գործ պահանջում ենք. այժմեան դարը գործ է պահանջում...

Շատ լաւ է, շատ ազնիւ է...։ Ես կապել եմ տալիս մի մարդու ձեռք ու ոտքը, անշարժութեան, կատարեալ կրաւորականութեան եմ հասցնում նրան,—և յետոյ եզուիտական, դժոխային ժպիտը երեսին, արհամարհական կերպով դիմում եմ նրան և վարդապետական ձայնով ասում եմ՝ դուք անընդունակ էք պարոն, փորձ չունէք, կեանքը ու ազգի պէտքերը չէք ճանաչում, դուք միայն խօսում էք, աղաղակում էք բայց գործ չէք շինում... գործ, գործ ցոյց տուեցէք մեզ.... Եւ այդ բոլորը ասելուց յետոյ, շուռ եմ գալիս և իմ քարոզից բաւականացած, հպարտութեամբ հեռանում եմ իմ զոհից....

Ո՞վ է մեղաւոր....

՚Ի հարկէ մենք ենք մեղաւոր, որովհետև այնքան միամիտ էինք, որ կարողացանք կարծել թէ դուք ազնիւ մարդիկ էք... ազնիւ և մարդիկ... միայն ուշ իմացանք, որ ոչ մէկը և ոչ միւսը։

Մեղաւոր է՞ արդեօք այն մարդը, որին հրաւիրում են գործարանը բարեկարգելու, և մի և նոյն ժամանակ ձեռք ու ոտքն են կապում, այնպէս որ նա ոչինչ չէ կարող անել....

Այո, մեղաւոր է, որովհետև այնքան ազնիւ է եղել, որ ուրիշներին էլ ազնիւ համարելով, նրանց խօսքին հաւատացել է....

Ասացէք խնդրեմ,—բոլորը խլած էք բացի խօսքից... ինչպէս լռենք, ինչպէս չաղաղակենք...

՚Ի հարկէ ուրիշ բան չունենք մեր ձեռքում, բացի խօսքից, բացի այս Թերթից...

Բայց կը գայ ժամանակ, երբ ձեռք ու ոտքը կապած մարդու խօսքի շնորհով կը բացվին ձեռք ու ոտքը, կը պատառվին որոգայթները....

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր քաղաքային այժմեան վարչութեան չորս տարվայ ծառայութեան ժամանակամիջոցը լրանում է շուտով։ Հետաքրքիր է այժմ քննել, թէ ի՞նչ է արել քաղաքը այդ չորս տարվայ ընթացքում։ Գցենք նրա գործունէութեան վրա մի անցաւոր հայեացք։

Այդ չորս տարվայ մէջ քաղաքը բարձրացրեց շատ և շատ խնդիրներ, բայց արդեօ՞ք կատարումն ստացան այդ բարձրացած խնդիրները,—այդ ուրիշ հարց է։

Մտաբերենք որ Թիֆլիսում բանկի մասին առաջին անգամ խօսվեցաւ քաղաքային ընդհանուր ժողովում, որ իր միջից մի մասնաժողով էլ ընտրեց քաղաքային բանկի կանոնադրութիւնը մշակելու համար։ Այդ կանոնադրութիւնը գրվեցաւ և վաւերացաւ ընդհանուր ժողովի կողմից։ Բայց մինչև որ քաղաքի վարչութիւնը մտածում էր միայն քաղաքային բանկը իրագործելու, այդ ժամանակին արդէն իրագործվեցան Թիֆլիսում երկու մասնաւոր բանկեր՝ առևտրականը, և փոխադարձ կրեդիտինը.... որոնց առհագին օգուտները կը ստանար քաղաքը, եթէ իր ժամանակին հիմնված լինէր քաղաքային բանկը։

Մեզ խոստացան հիմնել պաշարապահ հացի պահեստ, մեզ խոստացան տալ փոխադարձ ապահովութիւն... բայց դրանք իրագործվեցա՞ն արդեօք։

Հաշւեցէք թէ որքան կան Թիֆլիսում կրակի դէմ ապահովութեան ընկերութիւնների ագէնտներ, թէ ինչքան օգուտներ են տալիս նրանք իրանց ընկերութիւններին,—և այդ օգուտների մեծ մասը քաղաքին կը պատկանէր, եթէ մեր քաղաքային վարչութիւնը իրագործէր փոխադարձ ապահովութեան ընկերութիւնը....

Մեզ խոստացան նմանապէս այն տունը, որտեղ գտնվում է այժմ պօլիցեական գլխաւոր վարչութիւնը, ու որտեղ բնակվում է աւագ-պօլիցմէյստէրը, կապալով տալու, այնպէս որ կապալառուն քանդէ և շինէ մի հոյակապ տուն քաղաքային վարչութեան համար....

Տուեցէ՞ն արդեօք քննելու և վաւերացնելու ընդհանուր ժողովին արուեստական ուսումնարանի կանոնադրութեան ծրագիրը, երբ արդէն վեց ամսից աւելի է, որ Փոխարքայի Գլխաւոր Կառավարութիւնը այդ ծրագիրը յետ է ուղարկել քաղաքային վարչութեանը վերաքննելու համար,—ոչ, քաղաքային վարչութիւնը չէ ներկայացնում նրան ընդհանուր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲՕԿԼԻ ԳՐՔԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Այն ժամանակից, երբ բնական գիտութիւնների ազդեցութեան տակ, որք չը բաւականանալով նկարագրական մեթօդով, հիմնել են ճիշդ անուանված գիտնական մեթօդը,—գիտութիւնը հասկացել է, որ մարդկային հասարակութիւնը մի օրգանական կազմվածք է, ուրեմն նրա մէջ յայտնվող երևոյթները չեն կարող պատահական լինել, այլ ունեն իրանց մէջ և ընդհանուր հասարակական դրութեան հետ՝ պատճառական կապ (causaler Zusammenhang),—այն ժամանակից, ասում ենք, հասարակական գիտութիւնների համար սկսվում է մի նոր դարագլուխ՝ ինչպէս անատոմիան միայն նկարագրական է, իսկ ֆիզիօլօգիան, որ աւելի ուշ է յայտնվում, հետազօտում է մարդու մարմնի կենսական գործունէութեան պատճառները. ինչպէս բուսական ֆիզիօլօգիայի հաստատվելուց յետոյ, բուսաբանական նկարագրական մեթօդը, որ աւելի հին էր, և որ միայն բոյսերի արտաքին նշանների նկարագրութեամբ էր բաւականանում, երկրորդական դեր է սկսում խաղալ,—այնպէս և հասարակական գիտութեան մէջ, օրինակ ստատիստիկայի մէջ, նշմարվում է նոյն առաջադիմութիւնը՝ այժմեան ստատիստիկան XVII-րդ դարի լոկ նկարագրական գիտութիւն չէ, այլ նա դարձել է ճիշդ գիտութիւն, ինչպէս և բնական գիտութիւնները, որովհետև հետևում է նոյն մեթօդին՝ նա, երբ կամենում է հետազօտել մի որ և է հասարակական երևոյթ, նախ և առաջ հաւաքում է երկար ժամանակ տեղեկութիւններ, փաստեր, անդադար վերստուգելով նրանց ճշգութիւնը, յետոյ գումարում է իր հաւաքած փաստերը և բաժանում է այդ գումարը արած փորձերի թւի վրա,—և այսպէս ստացվում է մի ճիշդ թիւ, որ բոլոր արած փորձերից միջին թիւն է.

Հասկանալի է, որ երբ հասարակական գիտութեան մի ճիւղ արդէն կարողացել է սահմանել իրան բնագիտական ճիշդ մեթօդը, մի ուրիշ հասարակական գիտութիւն, մարդկութեան պատմութիւնը, որ փաստերի մի ճոխ հաւաքածու էր միայն, պէտք է ժամանակով ենթարկվէր նոյն մեթօդին...

Այդ աշխատանքի փորձը փորձել է Բօկլը. ինչպէս ամեն նորութիւն մտցնողը, նա ունի անկատարելութիւններ,—և ինքն էլ խոստովանում է այդ իր գրքի առաջաբանի մէջ, ասելով, որ պէտք է բաղդաւոր իրան համարէ, եթէ մասամբ հասցնէ պատմութիւնը, կամ գոնէ ցոյց տայ նրան այն ճանապարհը, որին հետևում է բնագիտութիւնը,—բայց այնու ամենայնիւ նա կատարեալ իրաւունք ունէր հաստատել այն իրողութիւնը, որ պատմագիրների մեծ մասը, մինչև նրա ժամանակը, բաւականանում էին միայն նկարագրական ձևով և չէին հետազօտում պատմական երևոյթների մէջ պատճառական կապ...

Միթէ հաստատել մի իրողութիւն, նշանակում է մեղադրել...

Հասկանալի է, որ երբ մի մարդ կամենում է մի փորձ անելով, հասնել իրան մտադրած հետևանքին, նա պէտք է օգուտ քաղէ այն նիւթերից, գործածէ այն տարրերը, որք նրան, հաւանականութեան վրա հիմնվելով, միջոց կը տան հասնել իր ուզած հետևանքին. Երբ ստատիստիկան կամեցաւ մարդկային բոլոր կենսական երևոյթների մէջ կանոնաւորութիւնը հետազօտել և տեսականապէս հաստատել, ու դրական օրէնքների ենթարկել,—նա ստիպվեցաւ անտես առնել մարդի, իւրաքանչիւր անհատի ազատ կամքը, որովհետև այդ տեսակ երևոյթ անկարելի է ենթարկել հաստատ օրէնքներին, կամ գոնէ ընդունեց անհատի ազատ կամքը որպէս ընդհանուր հասարակական ուղղութենից այս կամ այն կողմ շեղվող ոյժ... Այդ պատճառով ստատիստիկան ստիպվեցաւ դիմել մի հաստատ, այս կամ այն հասարակութեան մէջ անփոփոխ մեծութեանը՝ միջին մարդին։ Երբ քիմիկոսը կամեցաւ քիմիապէս հետազօտել արեգակի ճառագայթների բաղադրութիւնը, նա չը դիմեց լուսնի շողքերին, հասկանալով որ այդ վերջինները արեգակի ցոլացրած ճառագայթներն են միայն...

Նոյն անհրաժեշտ մեթօդին պիտի դիմէր և պատմաբանը, երբ կամենալով փորձ փորձել, կարողութեան չափ, մարդկային պատմութիւնը կառավարող դրական օրէնքները գտնել, նա կամեցաւ, այլ ճիշդ գիտութիւնների օրինակով, տեսականապէս սահմանել պատմական օրէնքները. Ակներև է, որ նա իր հետևանքին հասնելու համար չէր կարող միայն ուշադրութիւն դարձնել անհատների, թէև մեծ մարդիկների գործունէութեան վրա, որք միշտ, որքան և բարձր լինէին իրանց ժամանակակիցներից, արտայայտութիւն են այն հասարակութեան, որտեղ նոքա ծնվել են,—այլ պիտի աչքի առաջ ունենար ուրիշ, աւելի հիմնաւոր և պատճառող գործիչներ, ինչպէս՝ բնութեան ազդեցութիւնը մարդկային հասարակութեան վրա, և ազգագրական երևոյթները մի հասարակութեան մէջ.

Այդ է Բօկլի նախագծած պրօգրամը պատմական ճիշդ հետազօտութեան համար.

Պատմութիւնը մարդկութեան կեանքի ընթացքն է. բաւական չէ հետազօտել մարդկային պատմութեան մի շրջան,—հարկաւոր է հետևել մարդկութեան պատմական ընթացքի առաջադիմութեանը, այն անդադար հոսանքին դէպի առաջ, որ անուանում ենք՝ մարդկային ցեղի կամ մի ազգի կրթութեան պատմութիւնը...

Բայց ինչ գործիչներ ունենք մեր ձեռքում կրթութեան պատմութիւնը հետազօտելու համար՝ մարդու պատմական զարգացումն... ինչումն է արտայայտվում գլխաւորապէս այդ զարգացումն՝ մարդու թէ բարոյական, թէ մտաւոր կատարելագործման մէջ...

Բօկլը չէ հերքում որ մի ազգի կրթութեան աստիճանը արտայայտվում է այդ երկու ոյժերի գումարված լինելու մէջ. Բայց նա ասում է թէ բարոյականութեան գլխաւոր և հիմնական սկիզբները անխախտ ու անփոփոխ են մնում. Բարոյականութեան գլխաւոր հիմունքները, փոքր ինչ փոփոխութեամբ, մօտաւորապէս նոյն են մընում՝ սիրիր ուրիշին ինչպէս քո անձը, մի վնասիր քո նմաններին, օգնիր մարդկերանց... այն ինչ մարդի մտաւոր զարգացման մէջ շատ աստիճան կայ.

Բացի սորանից բաւական չէ ասել՝ սիրիր քո նմաններին,—պէտք է իմանալ, ինչպէս պէտք է սիրել և ի՞նչ անել, որ սէրը արտայայտվի... Օգնիր մարդիկներին,—ինչպէս օգնեմ, եթէ ես, անհատ կամ հասարակութիւն լինելով, այնքան անզարգացած եմ մտաւորապէս, որ չեմ իմանում ինչպէս օգնեմ... բարոյականութեան սկզբունքների գործ դնելը կախված է մտաւոր զարգացման աստիճանից...

ժողովին, իսկ այդ միջոցին այն նպատակադրական մայր գումարը, որ Բ ա ր ձ ր ա գ ո յ ն հրամանով պիտի նահանգական վարչութենից անցնէր քաղաքային վարչութեանը, երբ ծրագիրը հաստատվի, և որ մօտ 20 տարով կարող էր ապահովացնել ուսումնարանի գոյութիւնը,—մնում է դեռ ևս նահանգական վարչութեան ձեռքում և ծախսվում է քաղաքացիներին շինութիւնների համար գումարներ փոխ տալու վրա։

Միայն մի քանի անձանց ջանքերի շնորհով առևտրական դպրոցի հիմնարկութեան ծրագիրը ուղարկվեցաւ Ս. Պետերբուրգ։

Երկու տարի է որ շարունակվում է քաղաքիս անշարժ կայքերի վ ե ր ա գ ն ա հ ա տ ո ւ թ ի ւ ն ը (պէրէօցէնկա), որ աւելացնէ գումար նաև քաղաքին,—բայց նա դեռ ևս վերջացրած չէ.... Մենք լսում ենք որ վերագնահատական յանձնաժողովների քանի մի նախագահները մինչև այժմ ոչինչ չեն շինել, ոչինչ չեն ներկայացրել, իսկ գումարները ծախսել են.... Ինչ է սպասում վարչութիւնը....

Յիշենք և այն որ վերջին տարիներում անասելի թանգութիւն էր տիրում առաջին պիտոյքի մթերքի վրա, որ թէ խեղճ ժողովուրդը թէ հասարակութեան միջին կարգը այդ թանգութեան պատճառով սաստիկ նեղութիւններ էր կրում։ Բայց ինչ միջոցներ գործ դրեց քաղաքային վարչութիւնը, բացի անցեալ, ժամանակաւոր միջոցներից („Մշակ" № 15, 1873) և կամ ո՞ր գլխի մտածեց առաջարկել, չարչիներից ազատվելու համար, որք գլխաւոր պատճառ են թանգութեան, հիմնել հացի պահեստներ, գիւղական արդիւնաբերութեան յարաբերութիւնը քաղաքի հետ անմիջական անելու նպատակով, ինչպէս որ մենք անցեալ տարի առաջարկած ենք („Մշակ" № 19, 1873)։

Ուշադրութիւն դարձրել է արդեօք քաղաքի վարչութիւնը այն անմաքրութեան վրա, որ թագաւորում է մեր քաղաքի բոլոր փողոցների, հրապարակների վրա և գետի ափերում.... Չէ որ այդ կեղտոտութեան մէջն է բովանդակվում բոլոր դիպչողական, մահաբեր հիւանդութիւնների սկզբնապատճառը։ Եթէ այս տարի մեզ այցելութիւն կանէ այն անկոչ հիւրը, որին խ օ լ է ր ա են ասում,—պատրաստ է արդեօք քաղաքային վարչութիւնը նրան արժանաւոր կերպով ճանապարհ դցելու....

Ու այս բոլորը, որ մենք քաղաքային վարչութենից իրաւունք չունէինք պահանջել, այդ մենք կը կարողանանք պահանջել մեզ շնորհված նոր ինքնավարութեան զօրութեամբ, իրաւունք կունենանք կոնտրօլ ունենալ քաղաքային վարչութեան ամեն գործունէութեան վերաբերութեամբ, այն ինչ, մինչև այժմ, մենք միջոց չունէինք....

Աւելորդ ենք համարում խօսել Ռ. Ֆ ո ւ կ օ ի մասին, որովհետև նրա մասին անցեալ տարի տնչափ շատ խօսվեցաւ... այժմ մենք լսում ենք որ պարոնը գալիս է, կամ գուցէ եկաւ... բերե՞ց դրամականը... չը գիտենք... Թող ինչ որ յայտնվելու է յայտնվի,—մենք կը սպասենք...

Յօդվածիս վերջը ընթերցողի ուշադրութիւնն ենք դարձնում հետևեալի վրա՝ չը մոռանանք, որ այժմ, քաղաքային վարչութեան այն պաշտօնները, որք առաջ անվարձ էին, այժմ պիտի կանոնաւոր ռոճիկով վարձատրվին։ Ուրեմն շատ գործունեայ և ազնիւ մարդիկ կարող են հանդէս դուրս գալ, այն մարդիկ, որք առաջ չէին կամենում մանել վարչութեան մէջ, մի կողմից չը կարողանալով չքաւորութեան պատճառով ձրի ծառայել, իսկ միւս կողմից չը կամենալով օգուտ քաղել այն գաղտնի աղբիւրներից, որոնց մասին անցեալ տարի մենք խօսեցանք մեր լրագրում։

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

Ախալքալաքը գտնվում է Թիֆլիզի նահանգի, Ախլցխոյ գաւառի մէջ. Սա իւր սահմանովը հանդերձ Հայաստանի Գուգարք աշխարհի Ջաւախք ասուած գաւառն է։ Սորան սահմանակից են արևելեան կողմից Թրիալէթը և Ծալկան, արևմտեան կողմից Թուրքիայի Չլդր նահանգը, հիւսիսային կողմը Ախալցխան 63 վերստ հեռաւորութեամբ և հարաւային կողմը Ալէքսանդրապօլը 94 վերստ հեռաւորութեամբ։

Այս երկրի տեղի դրութիւնը ընդարձակ մի դաշտավայր է։ Սորա լայնատարած և արդիւնաբեր դաշտորայքը՝ որք ծածկուած են արգաւանդ սև հողով, բուսուցանում են առատութեամբ ցորեան, գարի, հաճար, 3 տեսակ վուշ (կտաւատ), ոսպն,— կարտօֆիլ և այլն։

Կլիման մաքուր, առողջարար և զով է, ջրերը պարզ, մաքուր, սառնորակ և անուշ են, որոց մէջ լինում են առատ կարմրախայտ համեղ ձկներ։

Ախալքալաք քաղաքը շրջապատուած լինելով երեք կողմից խոր ձորերով, նմանում է մի փոքրիկ Թերակղզու, արևելեան կողմի ձորից անցկենում է Թափարվան գետը, իսկ արևմտեան կողմից Ղախ-պուլաղ (քառասուն աղբիւր) անուանուած ջուրը, որք գնալով հարաւից քաղաքիս հիւսիսային ծայրում միանում են մէկ մէկու հետ ուր ձորափի վերևը, ժայռի վերա, շինուած է մի փոքր ամրոց, որոյ պարիսպը և երկու աշտարակները ապացոյց են իրանց հնութեան։ Սորա շինութիւնը վերաբերում են վրաց առաջին թագաւոր Փառնաւազին։ 1828 թուին Թուրքաց ձեռից ընկնում է, Պասկևիչի ձեռով, Ռուսաց տիրապետութեան ներքոյ։

Ախալքալաքը ունի 493 տուն բնակիչ, ըստ նոր վիճակագրութեան 1) 1549 արական 1418 իգական սեռերի։ Սոքա 1830 թւի Կարնոյ գաղթական Հայերից են, որք սկզբում միայն 25 տուն են եղած։

Առհասարակ բնակիչները պարապում են վաճառականութեամբ և մանաւորապէս արհեստներով։ Բոլոր կրպակները, թէ վաճառականների և թէ արհեստաւորների են 300-ից աւելի։ փողոցները հարթ և մաքուր են, երկու կողմերից սալայատակած, գիշերներ լուսաւորուած նաւթի լապտերներով։ 2)

Քաղաքումս կայ 2 եկեղեցի Հայոց և Ռուսաց, 3 ուսումնարան՝ ա. Մեսրովբեան Հոգևոր և Ազգային անունով, որոյ մէջ ուսանում են 150 աշակերտներ 4 ուսուցչի միջնորդութեամբ. ուսման առարկաներ են Հայոց և Ռուսաց լեզուներ, կրօն, Ազգային պատմութիւն, Թուաբանութիւն և Երգեցողութիւն։

բ. Սուրբ Սանդղեան Օրիորդական անունով, որը բացուած է 1871 թւին. սորա մէջ ուսանում են 40-ի չափ աղջիկներ։ Ուսման առարկաները և ուսուցիչները մի և նոյներն են՝ առաւելութեամբ մի ուսուցչուհոյ, որը ձեռագործութեան հետ սովորեցնում է և մասնաւորապէս ռուսերէն *)։

գ. Երկու դասատունից բաղկացած Ռուսաց նախակրթական ուսումնարան, որը բացուեցաւ հասարակութեան խնդիրքով 1870 թուին. սորա տան վարձը և 200 րուբլի կրօնուսուցչի ռօճիկը հասարակութիւնն է տալիս. այս ուսումնարանում ուսանում են 30 չափ հայ աշակերտներ 3 ուսուցչի միջնորդութեամբ. ուսման առարկաներն են ռուսաց լեզու, Թուաբանութիւն, կրօն և վայելչագրութիւն. Այստեղ ռուսաց լեզուն բաւականին յաջող կերպով առաջ է գնում։

Հայոց՝ երկսեռ ուսումնարանների ծախսը հասնում է 1200 րուբլիի. եկամուտը, փոքր ինչ առաւելութեամբ, կազմվում է ուսումնարանապատկան անշարժ կալուածներից, Բուռնաշէթ գիւղի ոսկետատեղիի արդիւնքից և հասարակութեան նուիրատուութիւններից։ Ուսուցիչները ստանում են 100 րուբլուց մինչև 300 րուբ. վարձ։ Մեր այս աղքատիկ ուսումնարանին նպաստում է իւր առատաձեռնութեամբ Մոսկվայի բնակիչ մեծ. Յովհաննէս Աղայ Յովնանեանցը իւրաքանչիւր տարի 150 րուբ. նուէր ուղարկելով։

Վերոյիշեալ տղայոց և աղջկանց ուսումնարանները, չնայելով եկամուտի սակաւութեանը, աւելի յաջող դրութեան մէջ են, քան թէ այլ բազմագումար ծախքով կառավարվող ուսումնարանները, օրինակ Ախալցխայինը։

Այս բարեկարգ դրութեան մասին պարտաւորենք հայր Յովհաննէս Քաջազնունուն, որ լինելով երկսեռ ուսումնարանների տեսուչ և հոգաբարձու, մի և նոյն ժամանակ դասատու է հայոց լեզուի և կրօնի։

Կ. Տ.—Ս. Մարգարեանց

1) Առաջին 1860 թւի աշխարհագրութեամբ Ախալքալաքը ունէր 366 տուն բնակիչ, 1101 արական, 1088 իգական սեռերի, ուրեմն 10 տարուայ ընթացքում աւելացել են այստեղ 127 տուն բնակիչ։ 448 Արական 330 իգական։

2.) Քաղաքի այս բարեկարգութեանց համար պարտական ենք քաղաքիս և նորա սահմանի կառավարիչ Ախալցխոյ գաւառապետի աւագ օգնական կապիտան Նեվթօնովին, որը իւր արեւջան անաշառ և ազնիւ բնաւորութեամբը 1868 թւից սկսած, անդադար աշխատում է թէ քաղաքիս և թէ սահմանիս գիւղօրէից բարեկարգութեան մասին։ Սորա հոգացողութեամբ սահմանիս շինական դատաւորներն և տանուտէրերը ամեն ճշտութեամբ և օրինաց կարգապահութեամբ կատարում են անձերի իւրեանց պաշտօնները։ Քաղաքիս և ամեն գիւղօրէից ճանապարհները հարթուած, աւազակների աւազակութենից ազատ և զգուշ մնալու համար ամեն գիւղերից գիշերապահ ձիաւորներ սահմանուած, ամեն գիւղերում նշանացոյց փայտեր են կանգնել տուած։ Քարտօֆիլը, որ մի քանի տարիներ առաջ շատ քիչ էր գտնվում այս տեղերը, այժմ ամեն գիւղերում սկսել են ցանել. մի քանի գիւղեր այժմ սկսել են ձիեր գործածել ֆուրգոններով բեռնակրութիւն անելու համար, փոխանակ դանդաղաքայլ եզների։ Այս սահմանում շուտով փոխվում են անխական սայլերի հին տեսակ անիւները, որք իւրեանց անյարմարութեամբ աւելի ճանապարհներն են խանգարում։

*) Բացի օրիորդաց ուսումնարանը կան այստեղ մի քանի տներ, որոց մէջ տիրացու պալաններից (կարդացող կնամարդ) ուսանում են 50-ից աւելի աղջիկներ։

ՆԱՄԱԿ ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԻՑ

Ազգային երջանկայիշատակ սրբոց Վարդանանց տօնախմբութեան օրը Ղարաքիլիսոյ գիւղը պատահելով, կփութամ ահաւասիկ սոյն առթիւ եկեղեցւոյ մէջ կատարուած չքեղ հանդիսի համառօտ նկարագրութեամբ գրել ձեզ։

Առաւօտեան ժամը 10-ին եկեղեցւոյ զանգակաց մեղմիկ հնչմամբ ժողովուրդք եկեղեցի հրաւիրվեցան. բազմութիւնը շատ էր. և ամէնքն ալ ուրախ սրտիւ և ժպտալից երեսօք կդիմէին։ Պ. Կ. Յոհանջանեանց (ուղերձի պրիստաւ) ազգասէր երիտասարդը կանխաւ ազդարարած էր գիւղացւոց, որ նոյն օրը կրպակները փակեն և միանգամայն հրաւիրած էր յեկեղեցի տեղւոյս զինուո-

---

Մի հասարակութիւն հաստատում է մի բարեգործական ընկերութիւն, բարեգործական հիմնարկութիւն... այդ անկասկած բարոյական զգացմունք է դրդել նրան,—բայց այդ բարոյական գաղափարը իրագործելու, մարմնացնելու համար, հարկաւոր է մի ամբողջ հիմնարկութիւն, մի բազդրեալ կազմակերպութիւն, որ միայն հաստատ և գ ի տ ն ա կ ա ն մտաւոր զարգացման ծնունդ պիտի լինի։ Ամենքը գիտեն թէ ժողովրդի մի մասի ստրկութիւնը անբարոյական է, որովհետև բարոյականութեան սկզբի դէմ է ստրկացնել մարդին մի ուրիշ մարդ, ամենքս ազատ և հաւասար էակներ ենք... բայց դիցուք թէ մի պետութիւն, կամենալով վերցնել երկրագործ դասի ստրկութիւնը, մի և նոյն ժամանակ չունի այնքան մտաւոր զարգացում, որ վերցրած ստրկութեան տեղը դնի մի այլ, ազատ աշխատանքի վրա և երկրագործի հողի սեփականութեան վրա հիմնված երկրագործական կազմակերպութիւնը... և ահա բարոյական սկիզբը մնում է անիրագործելի մտաւոր, գ ի տ ն ա կ ա ն զարգացման պակասութեան պատճառով...

Ուրեմն եթէ բարոյականութիւնը մնաց է և նրա բարձր և յաւիտենական սկիզբները, որք միշտ անփոփոխ են, անիրագործելի են մնում մարդկութեան մտաւոր զարգացման պակասութեան պատճառով, և իրագործվում են մարդի մտաւոր, գիտնական զարգացման շնորհով,—հասկանալի է որ մարդկային հասարակութեան առաջադէմ ընթացքի, մարդկային կրթութեան պատմութեան մէջ գլխաւոր դերը խաղում է մտաւոր, գիտնական զարգացումը, որի ազդեցութեամբ միայն իրագործվում է այս կամ այն բարոյական սկիզբը, ուրեմն կրթութեան պատմութիւնը հետազօտելու համար պէտք է գլխաւորապէս մարդի մտաւոր զարգացման գործիչը աչքի առաջ ունենալ։ Այդ պատճառով Բօկլը չէ սխալվում երբ մեկնելով թէ ինչ է կրթութիւնը, նա թէև երկու գործիչների (բարոյական և մտաւոր) փոխադարձ ներգործութիւն է ընդունում, բայց աւելի նշանակութիւն է տալիս մտաւոր գործիչին, ասելով որ մի ազգի, մի հասարակութեան կրթութեան աստիճանը արտայայտվում է գլխաւորապէս այն ազգի, կամ հասարակութեան մտաւոր, գիտնական ոյժերի գումարի մէջ և երկրորդ՝ այն հանգամանքի մէջ, թէ որքան ընդարձակութիւն ունեն մտաւոր գիտնական ճշմարտութիւնները հասարակութեան մէջ և որքան ազատութիւն են վայելում նրանք տարածվելու հասարակութեան այլ և այլ դասակարգերի մէջ...

Մենք չենք համարձակվի պնդել թէ պատմութիւնը կարող է զարգանալ մինչև ճիշդ գիտութեան աստիճանը,—բայց եթէ նրան վիճակված է այդ դրութեանը հասնելու, նա ուրիշ ելք չունի, եթէ ոչ ընդունել Բօկլից նախագծած պրօգրամը. նախ՝ ընդունել բնագիտական մեթօդը, ինչպէս որ արել է ստատիստիկան, երկրորդ՝ ազատ կամքի մասին այդ վերջին գիտութենից մշակված գաղափարը ընդունել, որ ապացուցել է թէ մարդու ազատ կամքը, որքան և նշանաւոր լինէր, մի չ ե ղ վ ո ւ մ ն է միայն ընդհանուր, օրգանական հասարակական երևոյթներից, և երրորդ՝ մարդի կրթութեան պատմութեան առաջնորդող և չափաւորող գործիչը համարել նրա այն գործողութիւնը, որ կարող է ենթարկվել սիստեմական հետազօտութեանը, այսինքն նրա մտաւոր զարգացման արդիւնքը, որով պայմանաւորվում է մարդիս և բարոյական կրթութեան առաջադէմ ընթացքը..

* *

Պ. Ս տ ա դ լ ի ն ը, որ նորերումս Բօկլի դէմ դատախօսութիւն է կարդացել կլուբում, չէ կամենում մեզանից ձեռք վերցնել՝ նա դարձեալ պատասխանել է իր սովորական յանդգնութեամբ (ինչպէս մի անգամ արել է դօկտոր Թարխանովի դէմ) տպելով մի ծաղրական յօդված «Մշակի» խմբագրի դէմ „Кавказъ" լրագրում։ Չենք խօսում այն բանի վրա, թէ որքան ճիշդ է թարգմանել տուել նա մեր նկատողութիւնը հայերէնից ռուսերէն, չենք խօսում այն անսահման յանդգնութեան վրա, որ նա ցոյց է տալիս... մարդը որ այդքան համարձակութեամբ վայր է գցում մի Բօկլի գրութիւնները,—ինչի պիտի քաշվի վիրաւորական անհնասատր կերպով մի փոքրիկ հայոց լրագրի խմբագրի հետ վարվելու...

Բայց թողնենք այդ... մենք նպատակ չունենք մեզ պաշտպանել... մեր աշխատանքը թող մեզ համար պաշտպան լինի։ Մի բան խորհուրդ կը տայինք միայն պ. Ստադլինին չը մոռանալ՝ վատ թէ լաւ լինի մեր գործունէութիւնը, մենք ժամանակաւոր չենք եկել այստեղ՝ մենք մեզ նպատակ չենք կարող դնել բանակռւութիւն բանալ մի որ և է բազդախնդիր թափառական, ինքնակոչ կրթողի հետ... Նրա պէս շատերը եկան ու գնացին... մեզ այլ ևս այս տեսակ անդրածովային էժան փիլիսոփայութիւններով և խելօք յիմարութիւններով զարմացնել չէ կարելի... վիրաւորել մեզ ինքնահաւան ագխտութեամբ նմանապէս չէ կարելի...

Ուրեմն մեզ պաշտպանելու նպատակ չունենք...

Բայց աւելի էլ ծիծաղելի կը լինէր, եթէ մենք սկսէինք պաշտպանել Բ օ կ լ ի ն պարոն Ս տ ա դ լ ի ն ի յարձակմունքների դէմ...

Ինչ որ մեզ է վերաբերում, մենք պ. Ստադլինի դէմ խօսելու ժամանակ, երբէք չենք դիմել և չենք դիմելու դէպի նրան, այլ խօսել ենք և կը խօսենք դարձեալ, եթէ հարկաւոր կը լինի, նրա դատախօսութիւնի մասին ընթերցողի հետ, լաւ գիտենալով որ պարոնի պէս մի սօֆիստի հետ, որ իր նպատակին հասնելու համար չէ արհամարում ոչ մի միջոց, պատրաստ է, իր միտքը ապացուցանելու և վիճաբանութեան մէջ վերջին խօսքը ունենալու համար մինչև անգամ հակառակորդի խօսքերը և մտքերը աղավաղել,—այդտեսակ մարդու հետ վիճել չէ կարելի...

Վիճաբանութեան մէջ, բացի հմտութիւններից և լօգիկայից, հարկաւոր է և ա զ ն ո ւ թ ի ւ ն ունենալ...

Ուրեմն մենք ոչ մեզ պաշտպանել ենք կամենում, ոչ Բօկլին պ. Ստադլինի դէմ, ոչ էլ պ. Ստադլինի հետ խօսել կամք ունենք...

Մեր նպատակն էր խօսել ընթերցողի հետ, ցոյց տալով նրան Բօկլի գրքի նշանակութիւնը գիտութեան մէջ, և միւս կողմից, նրանց, որք լսել են, կամ կարդացել են պ. Ստադլինի դատախօսութիւնները՝ զգուշացնել այն վտանգների մասին, որք կարող են առաջանալ, երբ մենք չենք կամենում սկսել մի նշանաւոր աշխատանք նախ և առաջ համեստ կերպով ուսումնասիրելու և նրա առաջնորդող միտքը մեզ ինքներիս մեկնելու,—այլ նախ և առաջ, մեր գիրագանցութիւնը ցոյց տալու համար, անխնայ և յիմարաբար կտրում ենք մի գիտնական, աշխատասէր մարդու անունը..

Գ. Ա.

ժական և թէ քաղաքական բոլոր աստիճանաւորները, որք իրենց համազգեստներով հանդիսի շքեղութիւնը կաւելցընէին։

Ազգասէր պարոնը իրեն վրա առած էր հանդիսի բոլոր ծախքը, և ոչինչ չէր խնայած, որպէս զի ըստ կարելւոյն շքեղ լինի հանդէսը. եկեղեցւոյ մէջ պատրաստուած էր մեծին Վարդանայ պատկերը, արծաթեայ խաչերու հետ։

Յետ աւարտման սրբոյ պատարագի հաշտարարական ատենի ատենադպիր, պ. Յ. Ճենանեանց, սկսաւ հանդիսի կարգադրութիւն անել. և 3 հարիւր ժողովրդոց մոմ բաժանեց, ինչպէս և ջահերը վառուած էին հարիւրաւոր մոմերով։

Հոգևորական դասը սրբոց պանծալի յիշատակէն ոգևորուած, սրտառուչ եղանակաւ կատարեցին հոգեհանգիստը։

Եւ ապա պ. Յոհանջանեանցն կարդաց մի երկարապատում և սրտաշարժ ճառ, և այնպէս յարմարած էր որ տեղ տեղ կընդհատուէր, օրինակ երբ պատմեց Արշակունեանց բարձմանէն ետքը ազգերնուս գլխուն եկած աղէտներ և արկածքներ, պ. Ա. Խանզատեանց երգեցիկ մանկունքներով „Արկածք հայոց" երգը երգեցին, և երբ նկարագրեց ազգային անմահ բարերարած կրօնի և ազգութեան սիրով վառուիլը «Հայրենեաց սիրով». և այսպէս ճառի պատշաճաւոր ընդմիջմամբ „Մեզ նոր արև ծագեց" և «Ցնծացէք լերինք» երգերը երգուեցան։ Յաւարտ ճառին ևս բոլոր հանդիսականք ի ծունկս անկեալ „Տէր կեցո զՀայաստան" երգով բարեմաղթեցին։ Հուսկ յետոյ արժ. Ա. քահանայի ատենաբանութեամբ հանդէսը գոցուեցաւ։

Եկեղեցական պաշտօնեայք հանդիսի գլուխ պատուաւոր խմբովը, պ. Յոհանջանեանցի սենեակը գնացին, ուրանոր ևս «հոգւոց» ասելով ճաշ վայելեցին։ Յերեկոյին նոյն պարոնի կարգադրութեամբ իւր տան շրջակայքը փառաւոր լուսաւորութիւն մը եղաւ, ուր հրաւիրուած էին ի պատիւ հանդիսի տօնախմբութեան սրբոց Վարդանանց զինուորական և քաղաքական բոլոր պաշտօնատարք իւրեանց գերդաստանօք. և բաժակներ առաջարկուեցան ի կենդանութիւն Օգոստափառ կայսեր, որ ժամանակ կարձակուէին և 20-ի չափ հրացաններ. և այսպէս թէ ի յիշատակ ազգային նահատակաց. և թէ ի կենդանութիւն ներկայ հանդիսականաց բաժակներ առաջարկուելով հրացաններ կարձակուէին։ Զինուորական նուագածուք ևս գեղեցիկ եղանակաւ կերգէին, և երբ արդէն լուսնալու վրա էր, հանդէսը վերջացաւ։

Ահա հանդէս մը որ այս կողմերը առաջին անգամն է կտեսնեմ. ցանկալի է որ ամեն տեղ այս օրինակ տօները հանդիսաւոր կատարուին։

Կը ցանկամ նոյնպէս գիւղացւոց, որ ունին իրենց մէջ մի այսպիսի երիտասարդ, որ միշտ կաշխատի նոցա լուսաւորութեան համար, թէ փութային իրենց կողմանէ օգնել պարոնի թատրոնական ձեռնարկութեան, որ վերջերս սկսած է աշխատել...

Մամբրէ Բզնունի։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիսում դարձեալ սկսում են խօսել պ. Բուկօֆի մասին։ Մի քանիսը ասում են, որ նա արդէն Թիֆլիսումն է, միւսները որ նա գալիս է և մեծ փողեր է բերում քաղաքի համար գրաւական, որ սկսի ջրանցքի ու գազի լուսաւորութեան գործը, երրորդները ասում են, որ նա այս րոպէիս նստած է Օդեսայում և կոպէկ չունի, վերջապէս մեզ լուր է հասնում որ փարիզի „Société Générale" ընկերութիւնը նրան դատի է կանչել, որովհետև պարոնը ի չար է գործածել ընկերութեան անունը...

* * *

Շնորհակալութեամբ ստացանք Բագուից, Աւէքսանդր Քալանթարեանցից, նրա թարգմանած „Ցակոբ Էրլիխ" վէպ մանուկների և պատանիների համար (հեղ. գերմանացի Ֆ. Հօֆմանի)։— Բագու, Ն. Մալաֆէեանցի և ընկ. տպարան.— 1874.—գինն է 30 կոպ.

* * *

„Մշակի" խմբագրութեան մէջ բացվել է մի գրավաճառանոց, առ ժամանակ միայն հայոց գրքերի։ Առնում են գրքեր ծախելու կոմիսիայով ուրիշ գրավաճառներից էժան, այն է՝ 10%, այսինքն մի րուբլից 10 կոպ.

* * *

Մենք յայտնած ենք քանի մի անգամ ընթերցողին, որ պ. Սանասարեանցը Ս. Պետերբուրգից ընծայել է Ներսիսեան դպրոցին թանգագին երեզէններ, քիմիական և ֆիզիկական մեքենաներ, գեղեցիկ պատկերներ, մի խօսքով կազմել է մեր ուսումնարանի համար բաւական ճոխ մի թանգարան... Մի և նոյն ժամանակ, մենք լսում ենք որ այդ բոլոր ընծայաբերութիւնները ի զուր են՝ վարժապետներից ոչ ոք չը կայ որ կարողանար վարվել այդ առարկաների հետ։ Ստոյգ աղբիւրներից մենք իմացանք որ ամեն րոպէ մի բան կոտրվում է, ծծբաթթուն թափվում է և այրում, ընկնելով պատկերների վրա, ապակիները, որոնց նմանները անկարելի է այստեղ գտնել, կոտրվում են... Եւ չէ կարելի էլ մեղադրել մեր բարձր ուսում ստացածներին, եթէ նրանք ոչինչ չը գիտեն։ Եթէ նրանք համեստութիւն ունենային, պէտք է խոստովանէին, որ ոչինչ չեն սովորում համալսարաններում, ոչինչ չեն տեսել երբէք, չեն պարապել մասնաւոր կերպով։ Ցոյց տուեցէք ինձ մի մասնագէտ որ դուրս էկած լինէր մեր համալսարաններից...։ Բայց երբ որ ուզում են մտցնել եւրոպական ուսում ստացած մարդուն դպրոցի մէջ,— այն ժամանակ ասում են թէ նա հերետիկոս է, կամ սրան նման մի բան։ Եւրոպական ուսում ստացած, ճշմարիտ մասնագէտ մարդու պարտաւորութիւնը կը լինէր, դառնալով տեսուչ այդ ուսումնարանի մէջ, ուղղութիւն տալ ոչ թէ միայն աշակերտներին, բայց և մեր ուսուցիչներին, որք պատկանում են այն եւեւլի մեղուական երիտասարդութեանը, որին յատուկ է ամեն բան իմանալ և իսկապէս ոչինչ չը գիտենալ... Թող յիշէ հասարակութիւնը Գաբրիէլ Սունդուկեանցի «Քանդած օջախ» պիէսայի խօսքերը՝... որ մեզ մօտ ոտքից մինչև բողազը Ֆրանգստան է, իսկ գլուխը էլի նոյն է մնացել...։ Այո ընդունենք Սանասարեանցից և ուրիշներից թանգագին ընծաներ, մտցնենք դպրոցի մէջ նոր եւրոպական ուսում, բայց եւրոպական ուսում ստացած մարդուն, որ մենակ կարող է ուղղութիւն տալ նոր եւրոպական ուսմանը, համարենք վնասակար... Խեղճ հայ... դու պիտի նախ սկըսէիր քո ասիական, կոպիտ գլուխը փոխելուց, իսկ դու ընդհակառակն ուղեղիդ ձեռք չը տուիր մազերդ սանդրեցիր, ու հագար եւրոպական շորերը... ես խելօք մարդ եմ, ասում է, եւրոպացուց էլ բարձր եմ, ասում է... բարձր ուսում ստացած եմ, ասում է... какой чортъ!.... ռեխիդ նայիր հայելու մէջ պօժօլուստա...

* * *

Ղուբայից գրում են մեզ, որ այնտեղ ստացվում է այս տարի 7 օրինակ „Մշակ", 4 օրինակ „Դաստիարակ" և 4 օրինակ „Մեղու"։ «Արարատի» ստորագրողների թիւը դեռ անյայտ է։

* * *

Ղուբայից հաղորդում են մեզ հետևեալը՝ փետրվարի 16-ին Ղուբայի հաշտարար դատաւորի հրաժարական խնճոյք էր։ Երեկոյեան տասը ժամին թղթախաղի ժամանակ նաչալնիկի օգնականը Զօրին վիճելով պրիստավի օգնական Մաշկինի հետ, նորան դանակով վիրաւորում է փորին։ Այս վիրաւորութեանը հետևում է 23 փետրվարի Մաշկինի մահը։

* * *

„Մեղու Հայաստանի" լրագրի վերջին համարում տպվեցաւ հայր Խարագեանցի նամակը։ «Մշակի» դէմ հայհոյելու՝ այդ «Մեղուի» պարտաւորութիւնն է... ով որ ուզում է երկու տող գրել «Մեղուի» մէջ, պէտք է հայհոյէ «Մշակին»... այդ ոչինչ... Բայց երբ մի որ և է հայր Խարագեանց իրան թոյլ է տալիս նշանաւոր գիտնական և մանկավարժ Դրպետեանի վրա արհամարհանքով խօսել, այդ ամեն չափ ու սահման անցնում է... Բայց իսկապէս այդ յատուկ է տգիտութեանը՝ ցեխի հետ հաւասարացնել ճշմարիտ գիտնական անձերի անունը... Անուս, տգէտ, երբէք իրանց ձեռքում գիրք չը բռնած, գիտութեան հոտը չառած, խաւար անձներ, թոյլ են տալիս իրանց խօսել, դատել ամեն բանի վրա, եւրոպական գիտութեան վրա... թոյլ են տալիս իրանց դատել, օրինակ այն անձների վրա, որոնց խղճմտաբար աշխատասիրութեան պատճառով, գերմանական մի համալսարան արժանացրեց իր գիտնական տիտղոսի, թոյլ տալով նրան մինչև մահը հպարտութեամբ յիշել, որ նոքա ընդունված են Գերմանիայում որպէս համալսարանական գիտնական քաղաքացիք... Այո Ասիայում ամեն բան կարելի է... առ ժամանակ... բայց ապագան ձեզ արժանապէս կը գնահատէ, ձեզ, գրականութեան միմոսներ...

* * *

Կիրակի օրը, ապրիլի 14-ին, Թիֆլիսի Վանքի Մայր եկեղեցու գաւթում, պատարագից յետոյ, կատարվեցաւ Յովսէփ Էֆէնդեանի հոգեհանգիստը։ Դեռ պատարագը չը վերջացած «Մշակի» խմբագիրը, որ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուներից մէկն է, կամենալով խօսել մի քանի խօսք, որպէս հայ և որպէս հոգաբարձու Էֆէնդեանի յիշատակի և նրա կտակի առիթով,— խնդրել տուեց Մակար Արքեպիսկոպոսից խօսելու թոյլտուութիւնը։— Բայց նորին սրբազնութիւնը չը թոյլ տուեց... „Մշակի" խմբագիրը, մեծ սխալ արեց՝ նա որպէս հայ և որպէս հոգաբարձու կարող էր դուրս գալ առանց թոյլտուութիւն խնդրելու, որովհետև Էֆէնդեանի բարերարութեան գործը ժողովրդին նոյնքան է վերաբերում, որքան և հոգևորականներին... բայց նա սխալվեցաւ որովհետև քաղաքավարութիւն բանացրեց, թոյլտուութիւն խնդրեց... Կան երկիրներ, որտեղ քաղաքավարութիւնը արժանաւորութիւն է, բայց կան և այնպիսիներ, որտեղ քաղաքավարի լինելը վնաս է...

* * *

Մենք լսում ենք, որ Թիֆլիսի բնակիչներից կազմվում է մի բաժանորդական ընկերութիւն քաղաքում գազի լուսաւորութիւնը մտցնելու համար։

* * *

Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի մէջ փօստային նոր դաշնադրութեամբ այժմ մի նամակ Ռուսաստանից Ֆրանսիա էլ 20 կոպէկ չաժէ, ինչպէս առաջ, այլ միայն 13 կոպ։

* * *

„Кавказъ' լրագրին գրում են Թավրիզից, որ Պարսկաստանում ձմեռվայ սաստիկ ցրտերի պատճառով ճանապարհները փչացել են, հացի պաշարը պակասել է, ժողովուրդը որ դեռ ևս չը կարողացաւ հանգստանալ անցեալ տարվայ տանջանքներից, նորից սովին ենթարկվելով պիտի զոհեր բերի... աղքատները լեցնում են Թավրիզի փողոցները...

* * *

Մենք դարձեալ նամակներ ստացանք Շամախուց, որք հաստատում են առաջնորդի մասին հաղորդած լուրերը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՓԱՐԻԶԻՑ

Մարտի 26

Ահա երկու շաբաթ անցնում է, և ես դեռ ոչինչ չասեցի մի այդպիսի մեծ երևոյթի մասին ինչպէս Նապոլէոն III-ի զաւակի տասնութին տարեկան դառնալն է։ Ինչ կը լինէր իմ դրութիւնս, եթէ Նապոլէոն III խմանար այս իմ վարմունքը։ Ինչպէ՞ս, նորա որդին այն հասակին հասաւ, երբ նա իրաւունք ունէր կայսր դառնալ (եթէ միայն Ֆրանսիացիք համբերէին) և „Մշակի" թղթակիցը չէ շտապում ուրախացնել հայ հասարակութիւնը այս մեծ լուրը հաղորդելով։ Այո՛, չէի շտապում, որովհետև Ֆրանսիական հասարակութիւնը և լրագրութիւնն էլ չէին համարում այս երևոյթը ուշադրութեան արժանի։

Թող նա ոչ թէ 19 այլ 91 տարեկան դառնայ, ի՞նչ փոյթ,— տարիները նրան աւելի գերեզմանին են մօտեցնում քան թէ Ֆրանսիայի գահին։ Եւ թող նորա կուսակիցները 'ի յիշատակ տարեդարձի ոսկի տառերով գրեն տպեն ինչպէս վարվում է „Gaulois" լրագիրը. վնաս չը կայ,— նորա հօր պատմութիւնը արձանագրված արիւնի տառերով, հեշտ մոռանալու բան չէ և Ֆրանսիան նրան բերանացի գիտէ։

Այսպէս, կամ համարեա թէ այսպէս ընդունեց Ֆրանսիական լրագրութեան մեծ մասը Նապոլէոնականների տօնախմբութիւնը։ Արհամարհանք կամ ծաղր,— ահա սակաւաթիւ յօդուածների բովանդակութիւնը։

„Այո, ես դեռ երիտասարդ եմ, ասում էր Նապոլէոնի որդին, բայց ամեն ջանք ու աշխատանքս գործ կը դնեմ իմ զարգացումն առաջ տանելու համար"։

—Խնդրենք, ձեզ մի՞ նեղացնէք, պատասխանում էին միւս օր լրագիրները,— մի՞թէ առանց ձեզ էլ քիչ կան Ֆրանսիայում զարգացած, տաղանդաւոր և արդէն հասակ առած մարդիկ, և մի՞թէ մենք չենք կարող նրանց ընտրելով, մեր հայրենիքը կառավարել։

Եւ ո՞վ կը լինի մեզ պատասխան տուող, եթէ այսօր բարի, խելօք, ազգասէր, ինչպէս դուք ինքդ ձեզ անուանում էք, էգուց յիմար, չար և ազգամոլ դառնաք, կամ եթէ դուք անփոփոխ կը մնաք, ով կարող է առաջուց ասել թէ ձեր որդին ու ժառանգը անընդունակ և վնասակար չի լինի։ Այն ժամանակ կատարուած փաստի փոխելը, կամ սորա համար արիւն թափելը կը հարկաւորուի։

—

Այժմեան Ֆրանսիայի նախարարութիւնը օր ըստ օրէ թուլանում և աւելի ստոր և ստոր է ընկնում։ Մի անգամ ես ձեզ գրում էի որ նախարարութիւնը ստիպուեցաւ իր հրաժարականը տալ, բայց միւս օրը հետ առնելով, մնաց գործերի գլխին։ Իսկ քանի՞ ժամանակով։ Ո՞վ գիտէ. ազգը միշտ նոր ընտրութիւններ է պահանջում, և միապետական ձեռով վարուող Ազգային Ժողովը և նախարարութիւնը չեն կարող վերջապէս ազգի կամքին չենթարկուել։

Տօների պատճառաւ Ազգ. Ժողովը մինչև մայիս ամսի 12 էլ չի հաւաքուի։ Բաժանուելուց առաջ նա միայն մի խնդիր ունի վճռելու՝ Փարիզ ամրացնելու հարցը։

—

Իսպանիայից վերջապէս լաւ լուրեր։ Հանրապետական զօրքերը մի քանի քայլ առաջ գնացին և Դօն-Կարլոսը Բիլբաօ մօտ յաղթուեցաւ։ Բայց ի՞նչ կը լինի վերջը....

—

Մի քանի խօսք Յունաստանի վրայ, որի մասին շատ քիչ է խօսվում թէ մեզ մօտ, և թէ այստեղ։ Նորերումս մի նշանաւոր երևոյթ կատարուեցաւ այնտեղի Ազգ. ժողովի մէջ։ Հանրապետական զօրեղ կուսակցութիւնը ձայն բարձրացրեց և բառ առ բառ ասաց հետևեալը՝

„Եթէ մենք մինչև այսօր տանում էինք այլազգ թագաւորի լուծը, պատճառը այն էր, որ մենք, յոյներս մեր մէջ չը կարողացանք համաձայնուել հանրապետութեան նախագահի ընտրելու համար։ Բայց եթէ Գէորգ թագաւորի կառավարութիւնը չի վարուի ազգի կամքի համաձայն,— մենք մերը գիտենք"։

Բայց վերջը յայտնվեցաւ որ այդ բողոքը Ազգային ժողովի ամենաչնչին մասի արտայայտութիւնն էր։

Գ. Իգմ.

ԹՈՒՐՔԻԱ

Հասունեանք չորեքշաբթի երեկոյն դարձեալ ընդհանուր ժողով գումարելով Բերայի Լատինացւոց Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին, երկար վիճաբանութենէ ետև, Գույումճեան Պետրոս էֆէնտիի և Թընկըր Եավէր էֆէնտիի համաձայն յորդորանաց վրայ որոշեցին Փրկիչ եկեղեցին կառավարութեան յանձնել ըստ հրամանի Բ. Դրան։

Այս որոշումն հինգշաբթի առաւօտ Բ. Դրան ծանուցանելով, նոյն օրը՝ հազարապետ մը քանի մը զինուորաց հետ յիշեալ եկեղեցին գնաց, և մէջը գտնուող այլ և այլ ազգէ պահապանները ձանրուելով, եկեղեցին յիշեալ պաշտօնատարին յանձնուեցաւ, որ զայն առանց մէկու մը յանձնելու զինուորներով կը պահպանէ։

Լէվանթ Թայմզ կըսէ թէ նոյն օրը Հասունեան կուսակցութենէն բազմաթիւ անձինք Կաթոլիկ Հայոց Պատրիարքին երթալով անոր իրաւասութեան ներքև մնալու փափաք յայտներ և սիրով ընդունուեր են։

Ահաւասիկ այս առթիւ Բ. Դռնէն ելած հրամանագրի պատճէնը, որ Հասունեանց գլխաւորներուն ուղղուած է։

„Ըստ հրամանի Բարձր. Մեծ—Եպարքոսին, հարկ է որ Գալաթիոյ Ս. Փրկիչ անուն եկեղեցին, որ վէճի նիւթ եղած է, Բ. Դռնէն նշանակուած պաշտօնատարին յանձնուի, այս

պայմանաւ որ յիշեալ եկեղեցին Կայսերական կառավարութեան ձեռքն իբրև աւանդ մնայ և վիճող կողմանց ոչ մէկուն յանձնուի»:

—Նիկոմ. դիայէն եկած լուրերը կը ծանուցանեն թէ երկաթուղւոյն շինութիւնը մեծ փութով յառաջ կերթայ: Երդէն Սապանճայէն անդին հասած է և Լէֆքէի կը մօտենայ:

Մուտանիայէն Պրուսա շինուած երկաթուղւոյն շինութիւնն ալ աւարտելու վրայ է, և կը յուսացուի որ 5 կամ 6 ամսէն բանիլ կըսկսի:

—Ծխախոտի մշակութեան, պատրաստութեան և վաճառման վրայ հրատարակուած վերջին կանոնադրութեան պայմաններէն մին ալ ծխախոտ մշակելու համար յատուկ հրամանագիր առնել, միանգամայն մէկ արտավար (տէօնիւմ) տեղ է պակաս մշակութիւն չընել էր:

Կայսերական կառավարութիւնն այս պայմաններուն գործադրութեան դժուարութիւնները հասկանալով, հրամանագիր առնելու անհրաժեշտ պայմանը վերցուց, նմանապէս առ նուազն մէկ արտավար տեղ մշակելու պայմանն ալ կէսի իջուց:

(Մասիս)

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Reimers Chronologie" ամսագրում կարդումենք հետևեալը՝—կաթօլիկ եկեղեցու մէջ ջուր օրհնելը սովորութիւն դարձաւ 120 թուականին, ապաշխարութիւնը 157, կաթոլիկ պատարագը 394, վերջին օծութիւնը 550, քաւարանը 593, Մարիամ կուսի և սրբոց յիշատակութիւնը 715, պապի ոտնահամբոյրը 809, երանեալների դրոշմումն ընդ սուրբս 993, զանգակների օրհնութիւնը 1000, հոգևորականների անամուսնութիւնը 1015, մեղաց պատժի թողութիւնը (ինդուլգենցիա) 1119, բաշխումը 1200, նշխարի համբարձումն 1200, հաւատաքննութիւնը 1204, Թագուն խոստովանութիւնը 1215 և վերջապէս անսխալականութիւնը 1870 թուականին.

***

„Recueil des lois et actes de l'instruction publique" ֆրանսիական լրագրից տեղեկանում ենք, որ վերջին վիճակագրական հետազօտութիւններին նայելով քրիստոնէական ուսումնարանների եղբայրների հիմնարկութիւնը ունէր 1871 թւին Ֆրանսիայում՝ 1,674 ուսումնարան, 9,964 ուսուցիչ և 398,978 աշակերտ.—Այս թուերից պարզ երևում է թէ որ աստիճանի Ֆրանսիայի ազգային կրթութիւնը զոհ է եղած յետադէմ և մոլեռանդ հոգևորականների ձեռքում.

***

Պ. պ. Գուբոնինի և Կոկօրէվի նաւթի ընկերութեան ստորագրութիւնը շարունակված է մինչև ապրիլ 26. Թիֆլիսի առևտրական բանկում ստորագրվեցան 487 ակցիային, 121,750 ր. գումարով.

***

«Մասիս» լրագիրը ստացվում է շատ անճիշդ կերպով. Մեր խմբագրութիւնը փետրվարի թերթերը բոլորովին չը ստացաւ, վերջին ստացած համարը 1509 է և նորանից յետոյ յանկարծ 1514. իսկ չորս նախընթաց համարները չը կան դարձեալ:

***

Պ. Փ. Վարդանեանի թարգմանած «Գէորգ Ուաշինգթոնի կեանքը» նորերս տպվեցաւ Զմիւռնայում առանձին գրքոյկով.

***

Իր սարսափելի ընդարձակութեամբ աշխարհիս ամենամեծ ձեռնարկութիւնն է Չինաստան հրատարակվող «Սէ-Քօօ-Թվէն» անուն գործը, որ աւարտվելուց յետոյ 16,000 հատոր կազմելու է. Սա մի տեսակ հանրագիտական բառարան է, որի հրատարակութեան համար 1773 թւականին Քիէն-Լօնգ ուսումնասէր թագաւորը մի առանձին գիտնական ընկերութիւն հաստատած էր. Անցեալ դարում դարում արդէն 716 հատորներ տպուած էին.

Ներսիսեան Հայոց Ազգային-Հոգևոր Դպրոցի Հոգաբարձութիւնը նշանակում է աճրդախօսութիւն (տօրգ) և երեք օրից յետոյ կրկնաճրդախօսութիւն (պերետօրժկայ) կապալաւ (իջարայով) տալու մոմավաճառութիւնը Հայոց եկեղեցեաց և ժողովրդականաց համար: Պայմանաթուղթը (կանդիցիան) ցանկացողքը կարող են կարդալ Հոգաբարձութեան դիւանատան մէջ ամեն օր, բացի կիւրակէից և տօներից, առաւօտեան 10 ժամից մինչև 12 ժամն կէսօրի, և աճրդախօսութեան օրը ներկայանալ նոյն Դպրոցումս Հոգաբարձութեան խորհրդարանի մէջ օրինաւոր գրաւականաւ, որ պիտի լինի կամ անանուն դրամաթուղթ բանկի (բանկի բիլէթ) կամ առ ձեռն դրամ (նաղդ փող) համաձայն պայմանաթղթի: Աճրդախօսութիւնը լինելու է 1874 թուականի Ապրիլ ամսոյ 18-ին, և կրկնաճրդախօսութիւնը նոյն ամսոյ 22-ին, երեկոյեան 7 ժամից ց'10 ժամն:

Արժանապատիւ հայր Խորէն Միրզաբէգեանց Բագուից յայտնում է որ իւր ստացած պ. Րաֆֆիի «փունջի» հատորները նա յանձնել է նոյն քաղաքում պարոն Գրիգոր Դիլտարեանցին, որ վաճառվում է նորա մագազինում, Բագուի մէջ, Հայոց նորակառոյց եկեղեցւոյ մօտ, հրապարակի վերա:

GRANDE MAISON MEUBLEE

A PARIS

Boulevard saint-Michel, 32.

Меблированныя квартиры и отдѣльныя комнаты.

Для желающихъ обѣдъ.

Всевозможныя удобства.

Все по умѣреннымъ ценамъ

Սինօդն սրբոյ Էջմիածնի կամելով տալ միամեայ կապալաւ կԱթոռապատկան գիւղօրայք, որք գտանին Երևանայ նահանգի մէջ, այն է Վաղարշապատ, Մաստարայ, Օշական, Մօղնի, Եղուարդ, և Ղարղավանք—Տօվրի—Խարաբայ, պարտ է լինել աճրդախօսութիւն յԱտենի Սինօդի 'ի Ս. Էջմիածին 'ի 22-ն ապրիլի այսր ամի և կրկնաճրդախօսութիւն 24-ն նոյն ամսոյ:

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՆ ԵՆ

Ա. Առանց դրամական գրաւականի ոչ մի անձ չէ կարող մասնակցել աճրդախօսութեանց.

Բ. Կապալառուն պարտի հատուցանել զտարեկան կապալադրամն յերկուս նուագս, առաջին մասը ի ժամ կապալառութեան, երկրորդն ի սկիզբն կալօրէից ի 15-ն յուլիսի սոյն ամի.

Գ. Կապալառութեան վերաբերեալ ամենայն ծախք են ի հաշիւ կապալառուի.

Դ. Ինչպէս կապալառութեան օգուտն կստանայ կապալառուն, այնպէս և վնասն եթէ պատահի որ և է պատճառաւ և որ և է դէպքով պարտի կրել կապալառուն, և այնպիսի պարագայի մէջ դարձեալ չէ կարող յետաձգել կապալադրամոց հատուցումն:

Ե. Կապալառուն ունի իրաւունք ստանալ վարուցանք ունեցող ժողովրդոց ստացած երկրային բերոց հնգից մինը կամ հարիւրից քսանը, Վաղարշապատ, Մաստարայ, Օշական և Մօղնի գիւղօրէից մէջ, իսկ Եղուարդայ և Ղարղավանք—Տօվրի Խարաբայ անուամբ գիւղօրէից հարիւրից տասն և հինգ.

Զ. Կապալառուն ունի իրաւունք ստանալ ի հաշիւ իւր յիշեալ գիւղօրէից Աթոռահաս ծխահարկերն և այգեհարկերն ըստ ցուցակաց յանձնելոց նմա ի Սինօդէ.

Է. Արգելեալ է կապալառուին պահանջել և ստանալ ի ժողովրդոց առաւել ինչ քան զնշանակեալս ի 5-դ և ի 6-դ յօդ. սոյն պայմանաց, ի հակառակ դէպս կը զրկի անմիջապէս կապալառութեան իրաւունքից և կը տուժէ իւր զրկանաց և ապօրինի պահանջմանց երեքկինը.

Ը. Կապալառուն չունի իրաւունք ստանալոյ արդիւնք Էջմիածնի վանքի կալօրէից կամ այգեաց և այն վարուցանից, որոց մասին առանձին կապակցութիւն արած է Սինօդն կամ վանքական կառավարութիւնն սորանից առաջ.

Թ. Վաղարշապատի ծխահարկերն և այգեհարկերն նոյնպէս և եօնջան և ցորենի դարմանն կապալառութեան մէջ չեն, և սոքա վանքական կառավարութիւնն ի հաշիւ վանուց Էջմիածնի պարտի հաւաքել.

Ժ. Իբրև առաջին գին առաջին աճրդախօսութեան Սինօդն նշանակէ հետևեալ գներն՝ զորս վերջին աճրդախօսութեանց մէջ առաւել բարձրացնողի վերա պարտ է մնալ կապալառութիւնն.

1. ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ . . . . 4500 ռուբլի.
2. ՕՇԱԿԱՆ . . . . 4500 „
3. ՄԱՍՏԱՐԱՅ . . . . 3000 „
4. ՄՈՂՆԻ . . . . 400 „
5. ԵՂՈՒԱՐԴ . . . . 4000 „
6. ՂԱՐՂԱՎԱՆՔ—ՏՕՎՐԻ—ԽԱՐԱԲԱՅ . . 500 „

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴՈՒՐՍ ԵԿԱՒ
Րաֆֆիի
«ՓՈՒՆՋԻ» 1 հատորը
(Բանաստեղծութիւններ)

Ծախվում է „Մշակի" խմբագրութեան մէջ: Օտարաքաղաքացիքն կարող են դիմել նոյն խմբագրութեանը, յայտնելով իրանց հասցէն: Գինը 1 րուբլ. 50 կոպ.

Въ Магазинѣ часовыхъ дѣлъ мастера С. КАЦА, дворцовая улица рядомъ съ Берлемономъ, полученъ изъ Швейцаріи, съ первыхъ рукъ, большой выборъ разныхъ карманныхъ мужескихъ и дамскихъ, ЗОЛОТЫХЪ и СЕРЕБРЯНЫХЪ ЧАСОВЪ и изъ Парижа большой выборъ стѣнныхъ часовъ 2-хъ недѣльнаго хода и при этомъ выборъ ЗОЛОТЫХЪ ВЕЩЕЙ. Продажа по сходнымъ цѣнамъ.

Վերցնում եմ չինելու աղջկանց ՇԼԱՊԿԱ, չինում եմ խատակ և պայմանով. Գինը 60 կօպէկ. Սորա հետ ծախում եմ զանազան գոյնի թելեր. Մագազինս գտնվում է փոստի քուչայի վրա, Բուչկիէվի և Մգիվանիի տներում Ալէքսանդրովսկի բաղի վերև, № 10.

Գրիգոլ Զարկվիանի

3 (3)

ԱՊՐԻԼԻ 18. ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ ԹԻՖԼԻՍ. 1874.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Ապրիլի 17-ին).

	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալ) . .	5	97
Բամբակ Երևանու (հին սերմից . .	4	20
„ Ամերիկայի սերմից	5	80
Բուրդը թուշի . . .	6	
Թարաքամի . .	3	80
Շաքարը ռուսի (բրօցկու)	7	90
„ միւս տեսակը .	7	80
„ զագրան, տրանզիտ . . .	4	95
„ մաքուր վճարած	8	
Շաքարաւազը Ռսի . .	6	90
Ղահվա Լիվանի լաւը .	18	50
„ Մօկօ շատ լաւը	20	50
„ Մարտինկօի ցածր	16	50
Ալիւրը Երևանի . . .		90
Ալիւրը Գեանջու հասարակ	1	
„ Շորագեալու . .	1	
Գարին	„	60
Մոմ	11	
Փոխանակագիր Պօլսի	6	65
„ Գավրէժի	4	60
Լօնդօնի կուրսը (Օդեսայի վերայ) 1 լիրան արժէ. .	7	17
Մարսէլ և Փարիզ 350 ֆր. արժէ.	100	

ՓՈՍՏ

Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր.

Երկուշաբթի
Երևանի գաւառ, Քութայիս, Չէրնամօրի վիճակ, Սուխում.

Երեքշաբթի
Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (թեթև փոստը).

Չորեքշաբթի
Քութաիս, Ալէքսանդրապօլ, Ախալցխա.

Ուրբաթ
Երևան, Քութայիս, Նուխի Զաքաթալ, Ախալցխա.

Շաբաթ
Բագու, Գանձակ (ծանր փոստը).

	կոպ.
Բաց նամակը արժէ. .	5
Ռուսաստան նամակը	10
Գերմանիա, Աւստրիա	10
Ֆրանսիա.	13
Անգլիա	14
Շվէյցարիա. . . .	14
Թուրքիա (Կ. Պօլիս .	20
Թուրքիա (ցամաք) . .	20
Իտալիա	16
Ամերիկա	28
Պարսկաստան . . .	10
Հնդկաստան	70
Եգիպտոս	27

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 8 ժամին 18 րօպէ առաւօտեան. Մինչև Սուրամ (խառն գնացքը) երեկոյեան 8 ժամ. 17 րօպէ.

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից . .	8. 18	8. 17
Մցխէթ . . .	9. 18	10.
Գորի. . . .	11. 39	1. 43
Սուրամ. . .	1. 52	4. 30
Քութայիս . .	7. 55	
Փօթի. . . .	11. 27	

	առաւօտ.
Փօթիից. .	7. 38
Քութայիս . .	10. 12
Սուրամ. . .	4. 57
Գորի. . . .	7. 23
Մցխէթ. . .	9. 52
Թիֆլիս. .	10. 49

Թիֆլիս գալիս է ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին 49 րօպէ.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխէթ .	90	68	38
Գորի. . .	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ .	5. 22	3. 92	2. 18
Քութայիս	9.	6. 75	3. 75
Փօթի . .	13. 1	9. 75	5. 42

ՀԵՌԱԳԻՐ

Քսան բառից կազմված հեռագիրը արժէ՝

	Ր.	Կ.
Ալէքսանդրապօլ .	1	
Ախալցխա . .	1	
Աստրախան . .	2	
Բագու	1	
Գանձակ. . . .	1	
Գօրի.		50
Երևան	1	
Շամախի. . . .	1	
Կօդժօր		50
Քութաիս . . .	1	
Մօզդօկ. . . .	1	
Մօսկվա. . . .	2	
Ս. Պետերբուրգ .	3	
Հին Նախիջևան .	1	
Նոր-Նախիջևան .	2	
Նիժնի-Նովգորոդ	2	
Փօթի.	1	
Աւստրիա . . .	2	75
Անգլիա. . . .	3	75
Գերմանիա. . .	2	63
Թուրքիա (Եւրոպ)	3	
„ (Փօթիով)	3	75
Ֆրանսիա . . .	3	50

ՓՈՍՏԻ ԿԱՌՔԵՐ

Թիֆլիսից Վլադիկավկաս ամեն օր՝ ամառը 6 ժամին կէս օրից յետոյ իսկ ձմեռը 4 ժամին.

Թիֆլիսից Պիատիգօրսկ, Ստավրապօլ և Րօստով՝ հինգշաբթի և շաբաթ օրերը 6 ժամին առաւօտեան.

ՆԱՒԵՐ

Օդէսայից Փօթի (ամառը) նաւը դուրս է գալիս հինգշաբթի օրերը ժամը 2-ին կէս օրից յետոյ.

Փօթիից Օդէսայ՝ կիրակի 6 ժամին կէս օրից յետոյ.

Օդէսայից Փօթի (ձմեռը) հինգշաբթի օրերը 3 ժամին.

Փօթիից չորեքշաբթի օրերը առաւօտեան.

Փօթիից Կ. Պօլիս նաւը դուրս է գալիս կիրակի առաւօտները.

Կ. Պօլսից Փօթի կիրակի առաւօտները.

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Երթևեկ հիւանդների համար գտնվում է Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եագօր Ղարաչեի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտը 9 ժամից մինչև 1 ժամը.

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄՈՒԶԷՈՒՄ

Բաց է Երեքշաբթի. Ուրբաթ և կիրակի օրերը, առաւօտը 10 ժամից մինչև կէս օրից յետոյ 5 ժամը.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Բաց է ամէն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից 12 ժամից մինչև կէս օրից յետոյ 5 ժամը.

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ (Ապրիլի 5-ին)

Լօնդօն մի րուբլ արժէ $33\frac{1}{4}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս).

Փարիզ մի րուբլ արժէ 352 սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ).

Առաջին 5 % փոխառութեան տոմսակ	$165\frac{1}{4}$
Երկրորդ	$161\frac{1}{2}$
5% բանկի տոմս. 1 շրջանի	$96\frac{1}{4}$
„ „ „ 2 „	96
„ „ „ 3 „	96
Երկաթուղիների գլխ. ռուս ընկերութ. ակցիա արժէ .	—
Մոսկով—Րիազան երկաթուղի	$279\frac{1}{2}$
Руск. Общ. Парах. и Тор	567
Кавк. и Мерк.	195
Վարշավի—Տէրէսպօլի երկաթուղին	112

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—Զմիւռնիա. Ղ. Գ. Պ.—սրտով կուզէնայինք ձեզ օգնական լինել, բայց մեզ բոլորովին չէ ներում ժամանակը.

—Ախալքալաք. Կ. Տ. Ս. Մ. Ձօրս բաժանորդների փողերը ստացանք շնորհակալութեամբ.

—Երևան. Ա. Տ. Վ.—Նոր բաժանորդին կուղարկենք. Հարցնում էք՝ յետ դարձնէք... հարկաւոր է մնացածը յետ դարձնել, ծախսը մեր փողերից դուրս գալով. Նոյն ծախսը դուրս էկէք և փող ուղարկելու ժամանակ.

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 17 Апрѣля 1874 г. Մէլիքօվի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ